

ЩОДО ПОНЯТТЯ «АГРАРНО-ПРАВОВИЙ СПІР»

**А.М. ЗЕМКО, кандидат юридичних наук,
Луцький національний технічний університет**

**Л.А. МАШЕВСЬКА, здобувач,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки**

У статті запропоновано визначення поняття «аграрно-правовий спір», проаналізовано основні категорії аграрно-правових спорів, проведено їх класифікацію на види.

Аграрно-правовий спір, аграрні відносини, категорії та види аграрно-правових спорів, судовий захист.

Сучасні аграрні відносини за своєю суттю, цільовим призначенням і масштабністю належать до найважливіших складових процесу переведення аграрної сфери економіки на принципово нові засади розвитку. Невідкладним завданням стало виведення аграрної реформи на організаційно вищий рівень та прискорення її темпів, поглиблення її шляхом формування ефективного господаря-власника, розвиток аграрної підприємницької діяльності, створення сприятливого економічного середовища на ринку сільськогосподарської продукції. Всі суб'єкти аграрних відносин у процесі своєї господарської діяльності стикаються із порушенням або оспорюванням своїх гарантованих законом прав та з метою їх захисту звертаються до суду. З огляду на це, особливої актуальності набувають проблеми вирішення та розкриття поняття аграрно-правового спору.

Питання щодо визначення змісту поняття аграрно-правового спору залишається малодослідженим та дискусійним в юридичній науці взагалі, та в аграрному праві зокрема. Окремі аспекти юридичної природи аграрно-правового спору, як підстави для захисту порушених або оспорюваних прав суб'єктів аграрних відносин, були і є предметом дослідження, не втративши своєї актуальності до цих пір. Увагу їм приділяли у свої працях В.Ю. Уркевич [1], В.М. Єрмоленко [2, с. 66–77; 3; 4; 5; 6], А.М. Статівка [7; 8], А.М. Земко [9; 10], Т.О. Коваленко [11] та ін. У роботах зазначених вчених знайшли своє відображення погляди стосовно дослідження джерел аграрного права та можливого місця рішення суду з аграрно-правового спору в системі цих джерел. Проте аналіз аграрного законодавства та наукових публікацій свідчить, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до виокремлення рис аграрно-правового спору, який може бути вирішено в судовому порядку. Таким чином, проблеми визначення й

виокремлення ознак аграрно-правового спору, потребують ґрунтового дослідження та відповідного правового регулювання.

Необхідність таких наукових розробок зумовлена тим, що в сучасній науці аграрного права проблеми захисту гарантованих або оспорюваних прав сільськогосподарських товаровиробників, інших учасників аграрних відносин недостатньо вивчені та досліджені.

Мета статті полягає в аналізі нормативних актів та наукової літератури щодо визначення поняття «аграрно-правовий спір» і виокремлення притаманних йому ознак. Відповідно до означеної мети розв'язуються наступні завдання, як-то: аналіз нормативно-правових актів, які закріплюють категорії аграрно-правових спорів; з'ясування сутності і виявлення ознак аграрно-правового спору, проведення їх поділу на види та ін.

Переходячи до основного викладу, передусім зазначимо, що норми аграрного законодавства регулюють різні види відносин, які виникають при використанні земель сільськогосподарського призначення, різноманітних майнових об'єктів під час виробництва сільськогосподарської продукції, виникненні та існуванні членського зв'язку між відповідною особою та аграрним підприємством, використанні праці сільськогосподарських працівників, укладенням та виконанням аграрно-правових договорів тощо. Цілком імовірним є те, що при функціонуванні названих видів аграрних правовідносин можуть виникати спори, що розглядаються й вирішуються судами, які за результатами таких розглядів виносять відповідні рішення. Судові органи, які покликані вирішувати такі спори, під час розгляду та винесенні рішення створюють певні норми, що врегульовують спірні аграрні відносини. Слід зауважити, що в країнах континентальної Європи для відображення нормативності актів судової влади вживається здебільшого термін «усталена судова практика», а не «судовий прецедент». Ці подібні між собою поняття відображують один й той самий феномен визнання нормативності актів судової влади, але у різних історичних та соціальних умовах. Для прикладу, М. Марченко розглядав питання про їх співвідношення між собою, у результаті чого він дійшов висновку, що «судова практика, будучи самодостатньою формою суддівського права, водночас, має прецедентний, або, що одне й те ж, нормативно – прецедентний характер» [12, с. 110]. Таке визначення є цілком прийнятним і може бути застосоване стосовно результатів національної судової практики з розгляду аграрно-правових спорів за участю учасників аграрних правовідносин.

Оскільки у процесі своєї діяльності сільгосппідприємства різних форм власності, фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи, приватні та публічні акціонерні товариства, особисті селянські господарства, фізичні особи вступають у правовідносини (як внутрішні, так і зовнішні) з іншими підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, то досить часто між ними виникають спори та суперечності, що витікають із цих правовідносин, або спори щодо застосування норм аграрного законодавства, які вирішуються в

судовому порядку.

Сьогодні всіма ланками національної судової системи розглядається значна кількість різних категорій справ за участю суб'єктів аграрних відносин, діяльність яких врегульовується аграрним законодавством. Суб'єктами таких відносин в основному виступають сільськогосподарські підприємства – юридичні особи незалежно від форм власності та господарювання, основним видом діяльності яких є вирощування, виробництво сільгосппродукції, її переробка та реалізація; інші суб'єкти господарювання, чия діяльність пов'язана із сільськогосподарським виробництвом; члени й наймані працівники сільськогосподарських підприємств; структурні та відокремлені філії та підрозділи сільськогосподарських підприємств; органи державної влади та місцевого самоврядування; фізичні особи тощо.

З огляду на вищевикладене можна виокремити ряд ознак, наявність яких дає змогу стверджувати, що даний юридичний конфлікт є аграрно-правовим спором.

Тому до ознак аграрно-правового спору відносимо наступні: а) однією із його сторін є суб'єкт аграрних правовідносин; б) аграрно-правовий спір зумовлений здійсненням господарської діяльності цим суб'єктом; в) він пов'язаний із застосуванням аграрного законодавства; г) вирішується у встановленому законом порядку, у тому числі й органами судової влади.

Отже, аграрно-правовий спір можна визначити як юридичний конфлікт за участю суб'єктів аграрних правовідносин, що зумовлений здійсненням господарської діяльності цими суб'єктами з приводу застосування норм аграрного законодавства та вирішується у встановленому законом порядку, у тому числі й органами судової влади.

Вперше в аграрно-правовій науці поділ судових рішень за категоріями справ залежно від сутності аграрно-правового спору, вирішеного судом, було проведено В.Ю. Уркевичем, який виділив п'ять основних категорій таких справ [13, с. 74]. Зупинимося більш детально на цих категоріях аграрно-правових спорів.

На першому місці вчений поставив аграрно-правові земельні спори, оскільки вони є важливим способом забезпечення захисту земельних прав суб'єктів аграрного господарювання. Правові приписи, які регулюють це питання, зосереджено у розділі V «Гарантії прав на землю» Земельного кодексу України, що свідчить про те, що інститут судового захисту земельних прав суб'єктів аграрного господарювання є одним із різновидів гарантій прав на землю. Аграрно-правові земельні спори – це особливий вид правових відносин щодо вирішення юридичного конфлікту, який виникає у зв'язку з порушенням прав та законних інтересів власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення, землекористувачів, у тому числі й орендарів зазначених земельних ділянок, інших суб'єктів земельних аграрних правовідносин. Земельний аграрно-правовий спір виникає з приводу дійсного чи можливого оспорювання або порушення конкретних земельних прав суб'єкта аграрних правовідносин, причому в останньому випадку розгляд спору

триває до фактичного з'ясування обставин, що підтверджують відсутність дійсного порушення земельного права такого суб'єкта. Дії, які можуть певною мірою впливати на земельні права та інтереси суб'єктів аграрного виробництва і виступати причиною спору, можливі як з боку самих носіїв земельних прав, державних та інших органів, так і з боку сторонніх осіб. Вони можуть бути пов'язані із самовільним зайняттям земельної ділянки сільськогосподарського призначення, створенням перешкод при її використанні, порушенням меж земельних ділянок, що призвело до знищення або псування урожаю тощо. Порушуватися водночас можуть одне або декілька земельних прав суб'єкта аграрних відносин.

Сутність вирішення такого аграрно-правового земельного спору судом полягає у з'ясуванні змісту і меж повноважень усіх сторін спору та встановлення їх обов'язків щодо певних правовідносин. Предметом аграрно-правового земельного спору є заявлена вимога суб'єкта аграрних правовідносин до судового органу щодо забезпечення реалізації належних йому суб'єктивних прав, а в деяких випадках – щодо зобов'язання інших суб'єктів спору додержуватися обов'язків, визначених законодавством.

Аграрно-правові земельні спори неоднорідні за причиною їх виникнення. Серед значної сукупності аграрно-правових спорів самостійне місце посідають наступні: а) спори з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками сільськогосподарського призначення, що перебувають у власності; б) спори, що виникають з приводу оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення; в) спори щодо розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей; г) спори, що виникають внаслідок незгоди власників або землекористувачів земель сільськогосподарського призначення з рішеннями органів державної влади з питань земельних ресурсів чи органів місцевого самоврядування тощо.

Враховуючи зміст та суб'єктів такого спору, їх також можна класифікувати на окремі види.

Так, аграрно-правові земельні спори підлягають класифікації на види за суб'єктним складом. З урахуванням цього класифікаційного критерію такі спори можуть поділятися на наступні види: а) спори між громадянами, юридичними особами, територіальними громадами, адміністративно-територіальними одиницями, між громадянами та юридичними особами; за участю іноземних осіб; б) спори за участю державних та інших органів, які наділені повноваженнями щодо вирішення земельних спорів.

Якщо за основу класифікації взяти особливості змісту таких спорів, то можна виділити наступні види аграрно-правових земельних спорів: а) пов'язані з приватизацією земель державної і комунальної власності; б) спори про належність земельної частки (паю); в) майнові спори, пов'язані із земельними правовідносинами.

Слід також враховувати, що земля є не тільки територіальним базисом і основним засобом сільськогосподарського товарного виробництва, а й складовою єдиної екологічної системи. Саме тому аграрно-правовий земельний спір можна вважати також різновидом

еколого-правового спору. На цій підставі всю сукупність аграрно-правових земельних спорів за своєю спрямованістю можна розподілити на дві основні групи – суто аграрно-земельні спори та аграрно-земельні спори екологічного спрямування. Класифікація аграрно-правових земельних спорів можлива й за іншими ознаками.

Судовий захист забезпечує максимум гарантій суб'єктам аграрних правовідносин – носіям земельних прав. Аналізуючи практику застосування судами суперечливих аграрно-земельних норм та/або застосування судами аналогії права, робимо висновок про те, що відновлення порушених або оспорюваних земельних прав суб'єктами аграрного товарного виробництва за посередництвом судових органів є найбільш ефективною і кваліфікованою формою захисту цих прав порівняно з позасудовою.

Наступна категорія аграрно-правових спорів є найбільш численною і складається із спорів, що виникають із аграрних майнових та договірних правовідносин. Як відомо, аграрні товаровиробники усіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання, що мають статус юридичної особи, а також громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, фізичні особи, наділені правом звертатися до суду, згідно з встановленою підвідомчістю справ, за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів. Правильне усвідомлення розмаїття та мінливості потенційно небезпечних обставин, з якими доводиться стикатися всім суб'єктам аграрних правовідносин в процесі своєї господарської діяльності, зумовлює необхідність своєчасної оцінки наявних господарських ризиків, у тому числі і шляхом вивчення проголошених судових рішень, які виносяться судами усіх рівнів при розгляді аграрно-правових майнових спорів.

Аграрно-правові спори, що виникають із аграрних майнових правовідносин, можна класифікувати на такі види: а) спори, що виникають при передачі (внесені) їхніми членами сільгосппідприємствам майнових внесків (вступних, пайових); б) спори стосовно виплати вартості (отримання майна) в рахунок цього паю; в) спори, що виникають в процесі здійснення права власності на відповідне майно сільгосппідприємствами та їхніми членами та спори щодо визнання права на майновий пай; г) спори, що виникають під час розподілу прибутку сільгосппідприємств, нарахуванні та виплаті певних майнових виплат; г) спори між акціонерами про стягнення оголошених дивідендів, про застосування переважного права купівлі акцій у випадках та порядку, передбачених законом та статутом сільгосппідприємства; д) спори, що виникають стосовно повернення вартості паїв після припинення членства в сільгосппідприємстві; е) спори акціонерів про стягнення оголошених дивідендів, про застосування переважного права купівлі акцій у випадках та порядку, передбачених законом та статутом сільгосппідприємства; є) спори про визнання права на частку в статутному капіталі; ж) спори про вільне розпорядження майновою часткою в передбачених законом та статутом випадках та порядку.

Особливі проблеми виникають під час використання сільськогосподарськими підприємствами у процесі діяльності належних їх членам прав на майнову частку (пай). Винесені судами рішення за результатами розгляду цієї категорії аграрно-правових спорів сприяють вдосконаленню формування правових майнових засад сільськогосподарської діяльності аграрних товаровиробників та захисту гарантованих майнових прав членів таких підприємств.

Зробимо окремі зауваження стосовно об'єктів таких майнових аграрно-правових спорів. Майно, сукупність речей відіграють важливу роль у системі об'єктів зазначених спорів. Як сільськогосподарські підприємства, так і їх члени, інші особи, при здійсненні виробничої аграрної діяльності мають можливість використовувати різноманітні речі, майно, а тому право на них може бути і є об'єктом спору. Суди під час розгляду цієї категорії аграрно-правових спорів, зобов'язані проводити детальний аналіз чинного законодавства для того, щоб правильно встановити наявність або відсутність прав на майно та речі у тієї чи іншої сторони спору. Саме право на відповідне майно та речі й виступає в основному предметом майнового аграрно-правового спору.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, доходимо висновку, що в умовах недосконалого правового регулювання майнових прав учасників аграрних правовідносин їх захист за посередництвом судових рішень є досить важливим способом поновлення порушених або оспорюваних прав.

Як відомо, сільгоспдприємства укладають в процесі своєї діяльності значну кількість різноманітних аграрно-господарських договорів. Господарські договори, укладені аграрними підприємствами, під час розгляду такого спору судом детально досліджуються на предмет їх відповідності чинному законодавству, аналізуються причини та умови невиконання договірних зобов'язань, тощо. Рішення судів з аграрно-правових спорів, що виникають з приводу укладення, зміни та виконання господарських договорів, мають певну специфіку, характеризуються складністю, що обумовлена, як правило, особливістю предмета таких договірних зобов'язань – сільськогосподарської продукції. Важливе значення при вирішенні таких спорів має постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 6 листопада 2009 р. № 9 [14], де наводяться загальні вимоги до дійсності у тому числі й аграрно-правових договорів.

Аграрно-правові спори, що виникають з договірних правовідносин за предметом спору, поділяються на наступні види: а) спори, що виникають з приводу укладення, зміни та виконання господарських договорів, визначення ціни у господарських договорах, відшкодування завданих збитків; б) спори, що виникають з приводу державного замовлення сільгосппродукції; в) спори з приводу визнання укладених господарських договорів недійсними, нікчемними, неукладеними; г) спори з приводу пролонгації господарських договорів; ґ) спори з приводу уступки вимоги або переведення боргу сільськогосподарського підприємства; д) спори з

приводу боргових зобов'язань і ліквідації сільськогосподарських підприємств. Важливими для захисту порушених або оспорюваних прав учасників аграрних відносин є така категорія аграрно-правових спорів, до якої відносимо спори, що виникають із членських правовідносин.

Аграрно-правові спори з приводу аграрних членських правовідносин поділяються на такі види: а) спори, що виникають у зв'язку із відмовою у прийнятті до членів сільськогосподарських підприємств; б) спори з приводу внесення пайових внесків; в) спори щодо повернення вартості паїв при припиненні членства; г) спори, що виникають під час поділу майна фермерського господарства при припиненні членства в ньому; ґ) спори з приводу незаконного виключення з членів підприємства.

Аналізуючи судову практику та спираючись на чинне аграрне законодавство і статuti окремих сільськогосподарських кооперативів, можна зробити висновок, що питання припинення членства (й зокрема виходу, виключення осіб з них) залишаються практично неврегульованими, що подекуди призводить до порушення прав їх членів, а тому і стає підставою для пред'явлення відповідних позовів.

Важливими для захисту порушених прав фізичних осіб-учасників аграрних відносин є наступна категорія аграрно-правових спорів, до якої відносимо спори, що виникають із трудових правовідносин. Як відомо, основою правового регулювання трудових відносин є Кодекс законів про працю України. Але й досі триває дискусія з приводу того, якою мірою законодавство про працю розповсюджується на трудові відносини учасників аграрних правовідносин: членів сільськогосподарських кооперативів, та їх об'єднань, КСП, фермерських господарств; яким є порядок регулювання таких відносин і відповідно – обсяг трудових прав та обов'язків осіб, які в них працюють. У юридичній літературі донині немає єдиної точки зору на вищезазначену проблему.

Так, низка представників науки трудового права вважають, що воно регулює лише відносини, які виникають при застосуванні найманої праці [15, с. 27]. Інші науковці відстоюють точку зору, що «праця громадян повинна регулюватися однією галуззю – трудовим правом» [16, с. 15] незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності підприємств, на яких вони працюють. Аналогічне положення закріплено у Кодексі законів про працю України (ч. 1 ст. 3). Особливості ж, які існують у правовому регулюванні праці членів вищезазначених суб'єктів аграрного господарювання, повинні визначатися законодавством та їх статутами (ч. 2 ст. 3). Але в законодавстві наявні норми, які суперечать даному положенню Кодексу законів про працю України, що є неприпустимим, та слугує підставою для виникнення трудових спорів. Аграрно-правові спори, які виникають з приводу трудових правовідносин учасників сільгосппідприємств, товариств, членів сільськогосподарських кооперативів, фермерських господарств, найманих працівників, поділяються на такі види: а) індивідуальні й колективні; б) спори у сфері організації праці; в) спори щодо дотримання дисципліни праці; г) спори, пов'язані із оплатою праці; ґ) спори, пов'язані із встановленням умов праці, застосування норм охорони праці, дотримання правил з техніки

безпеки й виробничої санітарії. Правове регулювання робочого часу (передусім його тривалості) членів і найманих працівників сільгосппідприємств містить свої особливості, які різняться за основними галузями сільгоспвиробництва. Приміром, у рослинництві в періоди напружених робіт для окремих працівників тривалість робочого дня встановлюється дещо більшою (так званий «світловий день»). І навпаки, у зимовий період тривалість робочого часу на сільгосппідприємствах є найменшою.

Так, наприклад, Законом України «Про кооперацію» передбачено, що відносини в кооперативних організаціях регулюються цим Законом, законодавством про працю, статутами кооперативних організацій та правилами їх внутрішнього розпорядку (ч. 1 ст. 34). Трудові відносини членів КСП регулюються законом і статутом (п. 1 ст. 19 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» [17], а членів фермерського господарства – статутом: п. 2 ст. 27 Закону України «Про фермерське господарство» [18].

Слід зазначити, що така позиція законодавця знайшла підтримку серед широкого кола науковців, які вважають, що основу трудових прав членів сільськогосподарських кооперативів становлять правові норми законодавства про працю, норми аграрного законодавства, особливості застосування яких відображено у статутах таких суб'єктів господарювання. Суди відграють особливо важливу роль під час реалізації учасниками та членами сільгосппідприємств свого конституційного права на працю.

Введення у дію нових законів та кодексів на фоні недосконалого аграрного законодавства істотно змінює роль і значення судової практики з розгляду всіх зазначених категорій аграрно-правових спорів, адже ці нормативно-правові акти насичені посиланням на оціночні поняття, тобто категорії, зміст яких недостатньо або взагалі невизначений чинним законодавством. Для прикладу, до загальних засад цивільного законодавства Цивільний кодекс України відносить справедливість, розумність та добросовісність. Для юристів–аграрників значний інтерес становить те, як конкретний зміст цих понять визначається судами при розгляді аграрно-правових спорів. Фактично, лише із судових рішень ми можемо довідатися про те, як на практиці слід застосовувати такі категорії господарського та цивільного права, як «вимоги, що звичайно ставляться», «звичайний рівень якості», «добросовісність та розумність» тощо. Усе це значно підвищує роль проголошеного судового рішення з аграрно-правового спору і фактично надає йому статусу вторинного джерела аграрного права, якому ще слід зайняти своє належне місце в системі джерел аграрного права. Однак слід наголосити, що це стосується лише рішень суду вищих судових інстанцій (Верховного Суду України, Вищого господарського суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого адміністративного суду України), оскільки саме їм притаманна ознака нормативності.

Перспективою подальших наукових розвідок у напрямі порушених проблем може бути використання отриманих результатів у наступних дослідженнях, а також характеристика значення результатів судової практики з аграрно-правових спорів для врегулювання аграрних відносин.

Список літератури:

1. Уркевич В.Ю. Про аграрне законодавство України / В.Ю. Уркевич // Проблеми законності. – 2009. – Вип. 100. – С. 218–225.
2. Аграрне право України : підруч. / за заг. ред. В.М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
3. Єрмоленко В.М. Деякі теоретичні проблеми аграрного права / В.М. Єрмоленко // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30–31 жовтня 2009 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. В.М. Єрмоленка та ін. – К. : ІРІДІУМ, 2009. – С. 21–24.
4. Єрмоленко В.М. Юридична доктрина в системі джерел аграрного права / В.М. Єрмоленко // Проблеми розвитку аграрного та земельного права України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 травня 2011 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. В.І. Семчика та ін. – К. : Видавництво географічної літератури, 2011. – С. 38–41.
5. Єрмоленко В.М. Сучасні джерела та форми аграрного права / В.М. Єрмоленко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 165. – Ч. 2. – (Серія «Право»).
6. Єрмоленко В.М. Характерні особливості сучасних аграрних законів / В.М.Єрмоленко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 165. – Ч. 2. – (Серія «Право»).
7. Статівка А.М. Конституція України як основа формування і розвитку аграрного права / А. М. Статівка // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30–31 жовтня 2009 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. В.М. Єрмоленка та ін. – К. : ІРІДІУМ, 2009. – С. 43–45.
8. Статівка А.М. Деякі питання щодо підвищення ролі та якості закону в регулюванні аграрних відносин / А.М. Статівка // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право : актуальні проблеми теорії та практики : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 21–22 травня 2010 р.). – Біла Церква : Білоцерківський нац. аграрн. ун-т, 2010. – С. 23–24.
9. Земко А.М. Закон як джерело аграрного права / А.М. Земко // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природо ресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 21–22 травня 2010 р.). – Біла Церква : Білоцерківський нац. аграрн. ун-т, 2010. – С. 64–65.
10. Земко А.М. Акти Конституційного Суду України як джерела аграрного права / А.М. Земко // Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 10–11 вер. 2010 р.). – Луцьк : ЛНТУ, 2010. – С. 378–382.
11. Коваленко Т.О. Систематизація аграрного законодавства / Т.О. Коваленко // Стан та перспективи розвитку аграрного права: мат. міжнар. наук.-теор. конф., присв. 80-річчю д.ю.н., проф., акад. АПрН України В.З. Янчука (м. Київ, 26-27 травня 2005 р.). – К. : Магістр-XXI сторіччя, 2005. – С. 368.

12. Марченко М.Н. Источники права : учеб. пособие / М.Н. Марченко. – М.: Издательство «Проспект», 2006. – 760 с.
13. Уркевич В.Ю. Про значення судової практики у регулюванні аграрних відносин / В.Ю. Уркевич // Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 10–11 вер. 2010 р.). – Луцьк : ЛНТУ, 2010. – С. 71–75.
14. Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 12.
15. Трудове право України : підруч. – 2-ге вид., стереот. / за ред. Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої. – К. : Знання, 2001. – 564 с.
16. Прокопенко В.І. Трудове право : курс лекцій / В.І. Прокопенко. – К. : Вентурі, 1996. – 224 с.
17. Про колективне сільськогосподарське підприємство : Закон України від 14 лютого 1992 р. № 2114-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 20. – Ст. 272.
18. Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 363.

В статье предложено определение понятия «аграрно-правовой спор», проанализированы основные категории аграрно-правовых споров, проведена их классификация на виды.

Аграрно-правовой спор, аграрные отношения, категории и виды аграрно-правовых споров, судебная защита.

Determination of concept «agrarian-legal dispute» is offered in the article, basic categories are analysed agrarian-legal disputes, their classification is conducted on kinds.

Agrarian-legal dispute, agrarian relations, categories and kinds of agrarian-legal disputes, judicial defence.